

თანაბარი შესაძლებლობების განვითარების ზოგიერთი საკითხისათვის საქართველოში

ელენე ჩიქოვანი

ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი

ალტე უნივერსიტეტი

Elene Chikovani

Doctor of Economic Sciences, Professor

Alte University

Elene_customs@yahoo.com

ABOUT SOME ISSUES OF DEVELOPMENT OF THE EQUAL OPPORTUNITIES IN GEORGIA

Abstract

The article characterizes problems of the development of equal opportunities in high education. Reviews disadvantages characterized for the current model of financing of the high education of Georgia which, in some cases, creates drawback barriers for the development of the equal opportunities and accesses to the high education. Analyses the tendencies formed in the development of the public and private sectors of education in Georgia. The issues of the necessity to the crossing -over to the new model of the financing of the high education is raised. Positive and negative sides of the existing model of the funding of high education is given. The models of the funding of the high education in different countries of the world are characterized. The proposals for the development of the alternative sources of the financing are suggested, which help forward of the development the equal opportunities and the access to the public and private high education. In the aim for the further improvement the measures for the redistribution of burden of the cost of education, the improvement the access to the education of the unsecured part of population and creation of the competitive environment are grounded.

Keywords: High Education; Models of The Funding of High Education; Development of The Equal Opportunities; Access to The High Education; Competitive Environment.

* * *

ბოლო პერიოდში საქართველოში ჩამოყალიბებული ტენდენციის სახეს იღებს სახელმწიფოს მიერ მეცნიერების ფუნქციის აღების მიდგომები. სახელმწიფოს ჩარევა ძლიერდება ჯანმრთელობის დაცვისა და მომსახურების სხვა სფეროებში, რაც საერთაშორისო პრაქტიკას ეწინააღმდეგება და არათანაბარი შესაძლებლობების განვითარების პირობებს ქმნის. აღნიშნული პროცესები განსაზღვრულ გამოწვევებს აყალიბებს უმაღლესი განათლების სისტემისა და მისი დაფინანსების მექანიზმების მიმართაც.

განათლების სფერო მთავრობის მიერ ქვეყანაში ეკონომიკური რეფორმების პრიორიტეტულ მიმართულებად არის გამოცხადებული, რაც განათლების სფეროს მნიშვნელობითა და როლით არის განპირობებული და ეკონომიკის განვითარებისა და საქართველოში განათლების სისტემის დაფინანსების სფეროში არსებული მდგომარეობიდან გამომდინარე, უდავოდ, აუცილებელ და წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს. უმაღლესი განათლების დაფინანსების სფეროში მიმდინარე რადიკალური ცვლილებები დღის წესრიგში აყენებს დაფინანსების ადეკვატური მოდელის შემოღების აუცილებლობას, რაც მოითხოვს შესაბამისი ცვლილებების შეტანას ამჟამად მოქმედი მოდელის ცალკეულ კომპონენტებში და უმაღლესი განათლების სფეროში რიგი თანამდევნი ასპექტების გათვალისწინებასაც მოითხოვს. ამჟამად მთავრობის მიერ კურსი განათლების დაფინანსების მკვეთრი ამაღლებისა და სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერის გაძლიერებისაკენ არის აღებული, რაც არსებითად განათლების სახელმწიფო სექტორით შემოიფარგლება და ხელს უწყობს სახელმწიფო და კერძო უმაღლეს სასწავლებლებსა და სხვა სახის საგანმანათლებლო დაწესებულებებს შორის არათანაბარი კონკურენციული გარემოს ჩამოყალიბებას. სტრატეგიული მიზნების შესაბამისად, ქვეყანაში იზრდება სახელმწიფო დანახარჯი უმაღლეს განათლებაზე, რაც მოიცავს სტუდენტთა სახელმწიფო სასწავლო და სახელმწიფო სასწავლო სამაგისტრო გრანტებს, ასევე უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების ინფრასტრუქტურის განვითარების დაფინანსებას. იზრდება სოციალური პროგრამები მოწყვლადი სტუდენტების სწავლის დაფინანსების მიზნით. ასევე, გაიზარდა სახე-

ლმნიფო სტიპენდიების პროგრამა, რომელიც მიზნად ისახავს მაღალი აკადემიური მიღწევების მქონე სტუდენტების მხარდაჭერას. სახელმწიფოს მიერ სრულად ფინანსდება ბაკალავრიატის საგანმანათლებლო პროგრამები ზუსტი და საბუნებისმეტყველო, აგრარული, საინჟინრო და რიგი სხვა მეცნიერებების მიმართულებით; ეროვნული უმცირესობებისთვის შემუშავებულია უმაღლეს საგანმანათლებლო პროგრამებზე გამარტივებული მიღების და დაფინანსების მექანიზმები; (სტრატეგია 2017-2021 პროექტი, 32-38).

ზემოაღნიშნულზე მიგვანიშნებს ქვეყნის უმაღლესი განათლების სახელმწიფო და კერძო სექტორებში ჩამოყალიბებული ტენდენცია. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, 2019-2020 სასწავლო წელს საქართველოს 62 (19 სახელმწიფო და 43 კერძო) უმაღლეს საგანმანათლებლო სასწავლებლებში 148 803 სტუდენტი სწავლობდა, 2000-2001 წელთან შედარებით, სახელმწიფო უმაღლესი სასწავლებლების რაოდენობა 26-დან 19-მდე, ხოლო კერძო უმაღლესი სასწავლებლების კი 145-დან 43-მდე შემცირდა. სტუდენტთა რიცხვი იმავე პერიოდში სახელმწიფო უმაღლეს სასწავლებლებში 105 822-დან 95 535-მდე შემცირდა. კერძო უმაღლეს სასწავლებლებში კი 33 138-დან 53 268-მდე გაიზარდა. 2019-2020 სასწავლო წლისათვის ქვეყნის უმაღლეს სასწავლებლებში პროფესორ-მასწავლებელთა რიცხოვნობა 5 733-ს შეადგენდა და დასაქმებული იყო 9 894-მდე აკადემიური და კვლევითი პერსონალი [საქსტატი]. ქვეყანაში იზრდება უცხოელი სტუდენტების რაოდენობა. საქართველოს ავტორიზებულ უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში 2019-2020 სასწავლო წელს უცხოენოვან საბაკალავრო პროგრამებზე 2 943, ხოლო მაგისტრატურის, დიპლომირებული მედიკოსის (ვეტერინარის), რეზიდენტურის პროგრამებზე სულ 10 382 უცხოელი სტუდენტი სწავლობდა. [საქსტატი]

სახელმწიფომ აიღო კურსი განათლების სფეროში დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურების სისტემის მონესრიგების მიმართულებით, რომლის მაგალითსაც ქვეყნის ზოგად საგანმანათლებლო დაწესებულებებში მასწავლებელთა შრომის ანაზღაურების უკვე განხორციელებული მატება და სკოლამდელ დაწესებულებებში კი დაგეგმილი სამართლიანი გადასინჯვა წარმოადგენს, რაც უკვე აისახა სტატისტიკურ მაჩვენებლებზე. ასე, რომ თუ 2018 წელს განათლების სფეროში დასაქმებულთა საშუალო თვიური ხელფასი საქართველოში 594.6 ლარს შეადგენდა, 2019 წლის მესამე კვარტალში 931.2 ლარს მიაღწია, რაც საჯარო ზოგად საგანმანათლებლო სკოლებში ხელფასების ზრდის მიმართულებით განხორციელებული ღონისძიების პირდაპირ შე-

დეგს წარმოადგენს და უკვე წინ უსწრებს განათლების არასახელმწიფო სექტორში დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურების მაჩვენებელს. (2018 წლისათვის განათლების სახელმწიფო სექტორში 573.6 ლარს შეადგენდა ხოლო არასახელმწიფო სექტორში კი 708, 7 ლარს). [საქსტატი]. ყურადსაღებია ის გარემოება, რომ ეს ცვლილება არ განხორციელებულა კერძო (არასახელმწიფო სექტორის) უმაღლესი და პროფესიული განათლების სფეროში, სადაც ხელფასის ოდენობა ხშირ შემთხვევებში ჩამორჩება განათლების სახელმწიფო სექტორში დასაქმებულთა ხელფასებს. შექმნილი სიტუაცია მით უფრო დამაფიქრებელია შრომის ანაზღაურების სფეროში არსებული უსისტემობის ფონზე, რომლის ნათელ გამოხატულებას წარმოადგენს დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასების სარგოები დაკავებული თანამდებობების მიხედვით, რომლის თანახმადაც, განათლების სფეროში სპეციალისტ-პროფესიონალების ხელფასი 2017 წელს საქართველოში 648, 4 ლარს შეადგენდა, რაც 3.4-ჯერ ჩამორჩებოდა კანონმდებლობისა და მთავრობის მაღალი რანგის თანამდებობების პირების ხელფასების ანალოგიურ მაჩვენებლებს, 3.8-ჯერ კორპორაციული მენეჯერების და 1.5-ჯერ სპეციალისტი პროფესიონალების ხელფასებს [საქსტატი]. ამ ფონზე, განათლების სფეროში, გამონაკლისს მხოლოდ კერძო უმაღლესი და პროფესიული განათლების სისტემა წარმოადგენს, სადაც შრომის ანაზღაურება არ იზრდება და შესაბამისად, ასახავს ქვეყნის მასშტაბით, ეკონომიკის დანარჩენი სექტორების მიხედვითაც, დამკვიდრებულ უსისტემობას. ამდენად, ქვეყანაში შრომის ფასს ბაზარი კი არ აყალიბებს არამედ, იგი განუკითხაობის პირობებში ქაოტურად ყალიბდება, რომლის გამოხატულებასაც წარმოადგენს ის გარემოება, რომ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მთლიანი შიდა პროდუქტის შემოსავლების ფორმირების ანგარიშის მიხედვით, 2019 წელს მთლიანი შიდა პროდუქტის შემოსავლების განაწილებაში ხელფასის წვლილი 33%-ს შეადგენდა, მთლიანი საოპერაციო მოგების წილი 39%-ს, მაშინ როდესაც, აშშ-ს მშპ-ს სტრუქტურაში მომუშავეთათვის საკომპენსაციო ანაზღაურებების წილი (რომელიც მოიცავს ხელფასს, ჯამაგირს, სხვადასხვა პრემიას) ხვედრითი წილი 57% და კორპორატიული მოგების ხვედრითი წილი 7.5% იყო. [ჩიქობავა და კაკულია, 2009, 42] შემოსავლების დიფერენციაციის კვალობაზე იზრდება უთანასწორობა, რაც შემოსავლების გადანაწილების ეფექტური მექანიზმების ამოქმედებას მოითხოვს.

შრომის ბაზარზე შრომის ფასს სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა-მიწოდებას შორის არსებული თანაფარდობა აღგენს. შესაბამისად, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში კე-

რძო სექტორში შრომის ანაზღაურების დონე უფრო მაღალია ვიდრე სახელმწიფო სექტორში. სახელმწიფო სექტორში შრომის ანაზღაურების ოდენობის განსაზღვრა ხდება იმ ორიენტირებზე დაყრდნობით, რომ იგი დაენიოს კერძო სექტორში არსებულ დონეს, რათა ხელი შეუშალოს მაღალკვალიფიციური კადრების კერძო სექტორში გადადინებას. საპირისპირო მდგომარეობას აქვს ადგილი საქართველოში. ამჟამად, საქართველოში არსებული ვითარება არსებით ზემოქმედებს ახდენს სწავლების ხარისხზე, ხელს უწყობს მეცნიერებისა და განათლების სფეროში დასაქმებული მაღალკვალიფიციური სპეციალისტების გადადინებას ეკონომიკის სხვა სფეროებში, ასევე ქვეყნიდან კადრების გადინებას, რაც ე. წ. „ტვინების გადინების“ სახელით არის ცნობილი და დემოტივაციის პირობებს ქმნის ახალგაზრდების შემოსვლისათვის უმაღლესი განათლებისა და მეცნიერების სფეროებში, რაც განსაკუთრებით აქტუალურია კადრების დაბერების ფონზე.

პარალელურად, იზრდება უმაღლესი განათლების სფეროს შემოსავლები. ჩატარებული კვლევების მიხედვით, „საქართველოში უმაღლესი განათლების სექტორის შემოსავალი 251 მლნ. ლარიდან 691 მლნ. ლარამდე გაიზარდა 2009-2019 წლებში. სწავლის საფასური შემოსავლის ძირითადი წყაროა, როგორც სახელმწიფო, ისე კერძო ინსტიტუტებისთვის. აღსანიშნავია, რომ უმაღლესი განათლება საქართველოში, ძირითადად, დაფინანსებულია ჯიბიდან გადახდებით (წილი 77% 2019 წელს), ხოლო მთავრობის დაფინანსება მცირეა (23%)“ (ბოჭორიშვილი და პერანიძე, 2020, 29). განათლების კერძო სექტორის შემოსავლების ზრდის ტემპმა ბოლო ათწლეულში გადააჭარბა საჯარო სექტორს და მისი წილი ჯამურ შემოსავლებში 10.3 პროცენტული პუნქტით 33.2%-მდე გაიზარდა 2009-2019 წ.წ. პერიოდში. როგორც კვლევის მონაცემები ადასტურებს, კერძო სექტორის შემოსავლების ზრდა, ერთი მხრივ, გამოიწვია სტუდენტების გაზრდილმა რაოდენობამ, მეორე მხრივ, გაიზარდა მოთხოვნა მაგისტრატურის საფეხურზე და იმატა საერთაშორისო სტუდენტთა რაოდენობამ, რამაც გაზარდა შემოსავალი ერთ სტუდენტზე. ჩატარებული კვლევის მიხედვით, კერძო უმაღლესი განათლება მომგებიანი სექტორია, რომლის წმინდა მოგებაც 11.5 მლნ ლარიდან 42.8 მლნ ლარამდე გაიზარდა 2009-2019 წლებში. გაზრდილი შემოსავლებისა და გაუმჯობესებული ეფექტურობის შედეგად, სექტორის წმინდა მოგების მარჯამ 2017-18 წლებში 25%-ს მიაღწია“ (იქვე, 29.) ამავე დროს, როგორც კვლევები ადასტურებს, „უმაღლესი განათლება არის მძიმე ფინანსური ტვირთი ქართველი მოსახლეობისთვის. იგი საკმაოდ მაღალია ევროპის მაღალშემოსავლიან და განვითარ-

რებად ქვეყნებთან შედარებით, რაც ძირითადად გამოწვეულია სახელმწიფო დაფინანსების სიმწირით. სწავლის საფასური წარმოადგენს უმაღლეს განათლებასთან დაკავშირებულ მთავარ დანახარჯს, 85% წილით ჯამურ ხარჯებში. ქართველ სტუდენტებს ძირითადად ფინანსურად ოჯახები ეხმარებიან, როცა სხვა ევროპულ ქვეყნებში სტუდენტების შემოსავლებში მეტი წილი უკავია თვითგამომუშავებულ შემოსავლებს და სახელმწიფო დახმარებას, რაც ამსუბუქებს ფინანსურ ტვირთს შინამეურნეობებზე“ (იქვე, 33-34).

ამჟამად, დისკუსიის საგანს წარმოადგენს საქართველოში მოქმედი უმაღლესი განათლების დაფინანსების მოდელის ეფექტურობა. ცალკეულ ავტორთა აზრით, „დაფინანსების ვაუჩერული სისტემა, რომელიც ამჟამად ქვეყანაში მოქმედებს არაერთ უარყოფით შედეგს იწვევს: აყალიბებს მართვის არაჯანსაღ სისტემებს, სრულად მაინც ვერ უზრუნველყოფს ხელმისაწვდომობას და არ ქმნის სწავლებისა და კვლევის ხარისხის გაუმჯობესების შესაძლებლობას, ინსტიტუციური განვითარებისთვის აუცილებელ სტაბილურობას. ვითარებას მნიშვნელოვნად ვერ ცვლის ე.წ. პრიორიტეტული პროგრამების დაფინანსებაც. ამდენად, საჭიროა, შემუშავებულ იქნეს უმაღლესი განათლების დაფინანსების ახალი მოდელი, რომელიც დაეფუძნება საუკეთესო საერთაშორისო გამოცდილებას. ადგილობრივ და საერთაშორისო შრომის ბაზარზე კურსდამთავრებულთა კონკურენტუნარიანობის უზრუნველყოფის მიზნით, აუცილებელია განახლებული და ხარისხიანი საგანმანათლებლო პროგრამები.“ (განათლებისა და მეცნიერების ერთიანი სტრატეგია 2017-2021 პროექტი, 32-38).

„უმაღლესი განათლების შესახებ“ მოქმედი საქართველოს კანონის 79-ე მუხლის მეორე პუნქტის მიხედვით, უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების დაფინანსების წყაროებია:

ა) სწავლის საფასური, რომელიც იფარება სახელმწიფო სასწავლო გრანტით და სამაგისტრო გრანტით (მხოლოდ აკრედიტებულ უმაღლეს საგანმანათლებლო პროგრამაზე); ბ) გრანტის, შემონიშნულობის სახით ან ანდერძით მიღებული შემოსავლები; გ) საკონკურსო შერჩევის საფუძველზე, სახელმწიფოს მიერ გაცემული სამეცნიერო-კვლევითი გრანტები; დ) სამინისტროების მიერ გამოყოფილი პროგრამული დაფინანსება; ე¹) ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტიდან გამოყოფილი დაფინანსება; ვ) საქართველოს კანონმდებლობით ნებადართული სხვა, მათ შორის ეკონომიკური საქმიანობით მიღებული შემოსავლები (კანონი უმაღლესი განათლების შესახებ, 2010).

გემოაღნიშნული მუხლის „გ“ პუნქტის მიხედვით, საკონკურსო შერჩევის საფუძველზე, სახელმწიფოს მიერ გრანტის გაცემა შემოიფარგლება მხოლოდ სამეცნიერო კვლევითი საქმიანობის სფეროს დაფინანსებით და არ ექმნის პირობებს უმაღლესი განათლების სფეროში სახელმწიფო დაფინანსებისადმი თანაბარი მისაწვდომობის განვითარებისათვის. ეს თემა სადავო არ ხდება, როცა საქმე ეხება სამეცნიერო კვლევითი საქმიანობისა და ინოვაციების სფეროს, რომელიც რისკთან დაკავშირებული პასუხისმგებლობის ტვირთის სახელმწიფოზე გადანაწილებასა და ამ სფეროების სახელმწიფოებრივ მხარდაჭერის აუცილებლობას გულისხმობს. უმაღლესი განათლების სფეროს დაფინანსებაში შექმნილი უთანაბრო მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად საჭიროა რეგულირების ისეთი მექანიზმების შემოღება, რომლებშიც კონკურსის საფუძველებზე, აისახება ფინანსური მხარდაჭერის უზრუნველყოფა სასწავლო პროცესების დასაფინანსებლად. ჩვენი აზრით, ეს ნორმა უნდა გავრცელდეს სახელმწიფოსათვის პრიორიტეტული, შრომის ბაზარზე მაღალი მოთხოვნის მქონე დეფიციტური სპეციალობების სპეციალისტთა საკონკურსო (და არა ვაუჩერული) წესით სრულ დაფინანსებაზე, რაც ხელს შეუწყობდა ქვეყანაში თანაბარი შესაძლებლობების განვითარებისა და სწავლების ხარისხის ამაღლების პროცესებს. მითუმეტეს, რომ უმაღლესი განათლების შესახებ საქართველოს კანონის 79-ე მუხლის პირველი პუნქტის მიხედვით, „უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების საბიუჯეტო დაფინანსება ორიენტირებულია სწავლებაზე და სამეცნიერო კვლევაზე, ამ დაწესებულებისათვის კადრების მომზადებაზე, გადამზადებაზე და კვალიფიკაციის ამაღლებაზე (კანონი უმაღლესი განათლების შესახებ, 2010). შრომის ბაზარზე არსებული დეფიციტური, სახელმწიფოს მიერ პრიორიტეტული რეგულირებადი მიმართულებების სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებულ სპეციალობათა ნუსხის განსაზღვრისას, სწორედ საკონკურსო შერჩევის საფუძველზე, სახელმწიფოს მიერ გაცემული სახსრები უნდა იქნეს გამოყენებული და თანაბრად დაფინანსდეს როგორც სახელმწიფო, ისე კერძო უმაღლესი სასწავლებლების აკრედიტებული პროგრამები. ასეთი დაფინანსება უნდა შეეხოს ნაკლებად პრესტიჟული აკადემიური პროგრამების, მასწავლებელთა მომზადების პროგრამების, ზრდასრულთა განათლების პროგრამების დაფინანსებას. სახელმწიფოსთან შეთანხმების საფუძველზე, უნდა იყოს უზრუნველყოფილი ე.წ. „უფასო“ ადგილების არსებობა, რომელთა დაკავება შეეძლება სტუდენტებს როგორც აკადემიური მოსწრების, ასევე სოციალური საჭიროების საფუძველზე. ასეთი მიდგომა შექმნიდა საფუძველს ხარისხიანი განათლებისადმი მისაწვდომობის თანაბარი შე-

საძლებლობების გაძლიერებისათვის და ხელს შეუშლიდა განათლების სფეროში არაკონკურენტული გარემოს ჩამოყალიბებას.

ამჟამად, საქართველოში უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების დაფინანსების არსებული მოდელი (ვაუჩერული დაფინანსების სისტემა), გულისხმობს მოსწავლეების/სტუდენტების რაოდენობაზე დამოკიდებულ დაფინანსებას. აღნიშნული რეფორმა ქვეყანაში 2005 წლიდან განხორციელდა. რეფორმის მიზანი იყო დაფინანსების გამჭვირვალობის გაზრდა, საგანმანათლებლო დაწესებულებებს შორის კონკურენციის გაძლიერება და ფინანსური ავტონომიის უზრუნველყოფა. უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სტუდენტებს აქვთ შესაძლებლობა მიიღონ 100%, 70% და 50%-იანი გრანტი, შესაბამისად, წელიწადში 2,250 ლარი, 1,575 ლარი და 1,125 ლარის მოცულობით. საგრანტო (თითო სტუდენტის) დაფინანსების გარდა, უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებს შეუძლიათ მიიღონ მიზნობრივი პროგრამული დაფინანსება (მხოლოდ საჯარო დაწესებულებებს) და კვლევითი გრანტები (ბოჭორიშვილ და პერანიძე, 2020, 57).

მკვლევართა აზრით, უმაღლესი სასწავლებლების დაფინანსების სისტემის ცვლილება „გულისხმობდა უნივერსიტეტების პირდაპირი წესით დაფინანსების ჩანაცვლებას სტუდენტზე მიბმული დაფინანსებით. სისტემის შეცვლის მიზანი იყო სახელმწიფო თანხების განაწილებისა და განკარგვის პროცესში არსებული კორუფციული პრაქტიკის აღმოფხვრა. სახელმწიფოს მიერ თითო სტუდენტზე გაცემული თანხა ფარავს მხოლოდ ე.წ. სწავლების საფასურს. გარდა ამისა, სახელმწიფო გასცემს დაფინანსებას არა სტუდენტთა რაოდენობის, არამედ ერთიან ეროვნულ გამოცდებზე წარმატებულ სტუდენტთა რაოდენობის მიხედვით. დანარჩენმა სტუდენტებმა კი სწავლების საფასური თავად უნდა დაფარონ. ამჟამად, როგორც რეგიონში, ასევე მსოფლიოში საქართველოს უმაღლესი განათლების სისტემა სახელმწიფო დაფინანსებაზე ერთ-ერთ ყველაზე ნაკლებად დამოკიდებულ სისტემას წარმოადგენს. დაფინანსების სიმწირე ხელს უშლის უნივერსიტეტებში სწავლების ხარისხის გაუმჯობესებას, რაც შეეხება ხელმისაწვდომობას, საქართველოში უმაღლესი განათლების დაფინანსების ტვირთი ძირითადად კერძო პირებს – სტუდენტებსა და მათ ოჯახებს აწევთ. სტუდენტთა დაფინანსების ამჟამად არსებული სისტემის პირობებში კი სახელმწიფო, დიდი ალბათობით, აფინანსებს ფინანსურად უკეთ უზრუნველყოფილ სტუდენტებს, რაც შეეხება სოციალური საჭიროების საფუძველზე დაფინანსებას, ამაზე სულ სასწავლო გრანტების 6-დან 10%-მდე გამოიყოფა. ამ დაფინანსების მიღება შეუძლიათ ომში დაღუპუ-

ლთა შვილებს, ოკუპირებულ ტერიტორიებზე მცხოვრებ სტუდენტებს, მაღალმთიან და ეკოლოგიური მიგრაციის ზონებში მცხოვრებთ და სხვა.“ (ჩახაია, 2013, 17-20).

მკვლევართა ნაწილის მიხედვით, უმაღლესი განათლების დაფინანსების მექანიზმი ბოლო პერიოდში იცვლება ევროპის ქვეყნებშიც, რაც უნივერსიტეტების მიერ სახელმწიფო ფინანსების განკარგვის მზარდ ავტონომიასა და თანხების გამოყოფის წესის გამარტივებაში აისახება. უნივერსიტეტების მიერ საჯარო დაფინანსების მისაღებად ევროპაში ორი ძირითადი წესი მოქმედებს: ბლოკ-გრანტების მიღება და მუხლობრივი დაფინანსება. მუხლობრივი დაფინანსების პირობებში უნივერსიტეტებს თანხა გადაეცემათ კონკრეტული დანიშნულებით და შესაბამისად, მათ უფლება არ აქვთ, საკუთარი შეხედულებისამებრ გაანაწილონ ეს თანხა. ევროპული ქვეყნების უმრავლესობაში ბლოკ-გრანტები წარმოადგენს დაფინანსების მთავარ მექანიზმს და შესაბამისად თვითონ უნივერსიტეტის შიდა სტრუქტურები გადაწყვეტენ, თუ როგორ განაწილდეს სახელმწიფოს მიერ გამოყოფილი დაფინანსება. ყველაზე გავრცელებული არის თანხების განაწილება დაფინანსების ფორმულის საფუძველზე. დაფინანსების ფორმულებში მონაწილეობს წინა წელს ამა თუ იმ უნივერსიტეტში დარეგისტრირებული სტუდენტების რაოდენობა, ზოგ ქვეყანაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ რამდენი სტუდენტის მიღება შეუძლია სასწავლებელს. ამასთან, ევროპაში სულ უფრო და უფრო პოპულარული ხდება ფორმულაში ახალი კომპონენტის – შესრულების/პროგრესის ინდიკატორის ჩართვა, რათა დაფინანსება დამოკიდებული იყოს არა მხოლოდ რესურსზე, არამედ პროდუქტზე. ამ პარამეტრის ძირითად შემადგენელ ნაწილს სტუდენტების პროგრესის ინდიკატორები წარმოადგენს, როგორც არის, მაგალითად, უნივერსიტეტის დასრულების მაჩვენებელი, დაგროვებული კრედიტების რაოდენობა, აკადემიური პერსონალის კვალიფიკაციის ინდიკატორები და სხვა. ინდივიდებსა და შინამეურნეობებზე განვითარებულ ქვეყნებში საშუალოდ სახსრების 78% პირდაპირ გადაეცემა უნივერსიტეტებს განსაკარგავად. ზოგ ქვეყანაში სახელმწიფო უფრო მეტს ხარჯავს სტუდენტთა პირდაპირ დახმარებაზე. რიგ ქვეყნებში კი სტუდენტებისა და მათი ოჯახებისთვის გადაცემული თანხები კონკრეტულად მათი დახმარების (და არა უნივერსიტეტების დაფინანსების) საშუალებას წარმოადგენს. (იქვე, 8-11).

განვითარებას მოითხოვს სწავლების საფასურის განსაზღვრისა და სტუდენტთა დახმარების მექანიზმები. სოციალური გრანტების უდიდესი ნაწილი მიზანშეწონილია გაიყოს დაბალშემოსავლიან/სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფ ოჯახებზე, რაც შეამცი-

რება განათლებისადმი მისაწვდომობის სფეროში არსებულ უთანაბრობას.

გასათვალისწინებელია დაფინანსების ალტერნატიული წყაროების მოზიდვის, გააქტიურების საკითხიც. საზღვარგარეთის ქვეყნებშიც განათლების სფეროს ფინანსურ დახმარებას უწევს სანარმოები, რომლებიც ხელმძღვანელობენ თანამშრომელთა ტრენინგისა და კვალიფიკაციის ასამაღლებელი კურსების ჩატარებას ან აფინანსებენ სტუდენტთა გარკვეული ნაწილის სტიპენდიებს ინდივიდუალური ხელშეკრულების საფუძველზე. დაფინანსების ასეთი მექანიზმი ხელშემწყობ პირობებს უნდა ქმნიდეს სანარმოთა დაინტერესებისათვის. ასეთ მექანიზმს ევროპის ქვეყნებში წარმოადგენს სანარმოთა საშემოსავლო გადასახადებისაგან გათავისუფლება საშემოსავლო გადასახადის 20%-მდე ოდენობით, თუ იგი მიმართულია სტიპენდიების დასაფინანსებლად. დაფინანსების ერთ-ერთ წყაროს წარმოადგენს სპონსორობა. აღნიშნული და დაუბრუნებელი ფინანსური დახმარების სხვა ფორმები რიგ ქვეყნებში იფარება სანარმოების, კომპანიების, ასოციაციების, საქველმოქმედო არამომგებიანი ორგანიზაციების, ფონდების და ცალკეული ინდივიდების მიერ. აშშ-ში სპონსორობა უმეტესობას წარმოადგენს ამ სასწავლო დაწესებულებების ყოფილი სტუდენტები, მაგრამ ბევრ სხვა ქვეყანაში საგანმანათლებლო დაწესებულებების ძალისხმევა მიმართულია შემოწირულობების მოსაზიდად.

მსოფლიოში განსხვავებულ სახეს იღებს ვაუჩერების სისტემის გამოყენების საკითხებიც. „ევროპასა და აშშ-ში ვაუჩერების სისტემა გულისხმობს კუპონების გამოყენებას, რომელიც გადასახადის გადამხდელის მიერ გადახდილი გადასახადის ოდენობის ეკვივალენტურია. აშშ-ში ვაუჩერი ეძლევა დაბალშემოსავლიან მოსწავლეებს, რომლებსაც ძალა არ შესწევთ დაფარონ სწავლების გადასახადი მაღალი დონის განათლების მისაღებად. განათლების დასაფინანსებლად გამოყოფილი გარე რესურსები განვითარებად ქვეყნებში შეადგენს განათლების ხარჯების დაახლოებით 10%-ს. გარე წყაროებად შეიძლება გამოყენებულ იქნეს პირდაპირი სუბსიდიები, სესხები, ან სახსრები, რომლებიც მიმართულია მოწყობილობების ან სასწავლო პერსონალის დასაფინანსებლად. პირდაპირი სუბსიდიები საგანმანათლებლო დაწესებულებას ეძლევა თანამედროვე მოწყობილობის, სასწავლო მასალების, სწავლების მეთოდების გაუმჯობესების დასაფინანსებლად. (Tilea Doina Maria, Vasile Bleotu, 2013, 1-3).

განათლების დაფინანსების კიდევ ერთ ფორმას თვითდაფინანსება წარმოადგენს, რომელიც საკუთარ რესურსებზე არის დამყარებული. კერძო დაფინანსება თვით სტუდენტების, არასამთავრობო ორგანიზაციების და შინამეურნეობების მიერ

იფარება. კერძო დაფინანსება საგრძნობლად განსხვავებულია ევროკავშირის წევრი ქვეყნების მიხედვით. ევროკავშირში განვითარებულია ისეთი მხარდამჭერი პროგრამები, როგორცაა სოკრატესი, ტემპუსი, ერაზმუსი და სხვა. ასევე კვლევებისა და განვითარების მხარდამჭერი ჩარჩო-პროგრამები (იქვე, 4-5). დაფინანსების მნიშვნელოვან წყაროდ მიჩნეულია სტუდენტური სესხების აღება. ქვეყნების მიხედვით, სტუდენტური სესხები დაბალპროცენტიან ან უპროცენტო სესხებს შეადგენს, რომელთა დაბრუნების ვადები სწავლის დამთავრებიდან 15-20 წლით განისაზღვრება. გავრცელებულია ე.წ. სპეციალური ფონდები, რომლებიც სესხისა და სტიპენდიის კომბინაციას წარმოადგენს. აშშ-ში არსებობს სტუდენტთა დახმარების ინტენსიური პროგრამები. ასეთი პროგრამაა, მაგალითად, „მუშაობისა და სწავლის“ პროგრამა, რომელიც საშუალებას აძლევს სტუდენტს ერთდროულად ისწავლოს და იმუშაოს. პოპულარულია სახელმწიფოს მიერ გარანტირებული სტუდენტური სესხები, თუმცა მათ გაცემამდე სხვადასხვა სახის გამოსაცდელი ღონისძიებები ტარდება მათი დაკარგვისა და ბოროტად გამოყენების თავიდან ასაცილებლად.

ქვეყნის უმაღლესი განათლების სისტემაში ჩამოყალიბებული ტენდენციების გათვალისწინებით, აქტუალური ხდება, დაფინანსების ახალი მოდელის ფარგლებში, უმაღლესი განათლებისადმი მისაწვდომობის თანაბარი შესაძლებლობების განვითარებისა და კონკურენციული გარემოს ჩამოყალიბების აუცილებლობა, რაც მდგომარეობის გაუმჯობესების მიმართულებით, ამ საკითხზე პასუხისმგებელი სამთავრობო ორგანოების, აკადემიური წრეებისა და საზოგადოების ერთობლივი ძალისხმევით გააქტიურებას მოითხოვს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბოჭორიშვილი ე., პერანიძე ნ., განათლების სექტორი საქართველოში. საქართველო. განათლების სექტორის მიმოხილვა. გალტ@თავარტი 28 ივლისი, 2020.
2. განათლებისა და მეცნიერების ერთიანი სტრატეგია 2017-2021. პროექტი, გვ. 32- 38;
3. საქართველოს კანონი უმაღლესი განათლების შესახებ, თბ. 2004 წლის 21 დეკემბერი, №688-რს.

4. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები;
5. უმაღლესი განათლებისა და მეცნიერების სტრატეგიული განვითარება საქართველოში. განათლების პოლიტიკის, დაგეგმვისა და მართვის საერთაშორისო ინსტიტუტი, თბილისი, 2013, გვ. 8-9.
6. ჩახაია ლელა, უმაღლესი განათლების და კვლევის დაფინანსება და ფინანსური მართვა. უმაღლესი განათლებისა და მეცნიერების სტრატეგიული განვითარება საქართველოში. განათლების პოლიტიკის, დაგეგმვისა და მართვის საერთაშორისო ინსტიტუტი, თბილისი, 2013.
7. ჩიქობავა მ., კაკულია ნ., მაკროეკონომიკა, „ინოვაცია“, თბილისი, 2009. გვ. 42.
8. Kruminis Juris, Kavale Lucija, Eglite Sandra, Leduskrasta Zane, Puce Juris, Sloka Biruta, Stonis Janis, Zaksa Kristine, Funding Systems and Their Effects on Higher Education Systems... COUNTRY STUDY – LATVIA, November, 2006.
9. Tilea Doina Maria, Vasile Bleotu Senior Lecturer, Modern Trends in Higher Education Funding. „Dimitrie Cantemir“ Christian University, The Faculty of International Business and Economics, The Faculty of Finance Accounting Banks. 5th World Conference on Educational Sciences – WCES 2013.